

Faiq Ələkbərlı

AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

III Yazı

Məhəmməd Bağır Xalxalının dünyagörüşündə məcazi eşq də müəyyən yer tutur ki, o da öz əksini şairin qəzəllərində tapmışdır. Məsələn, o, "Gəl" adlı qəzəlinde özünü Məcnundan daha çox məcnun, yarını Leylidən çox leyli hesab edir. Xalxali yazırdı:

Gəl ey edən özünə işvəsi
məni müştəq,
Nə işvədir, bu nə qəmzə, nə
şivəvü nə səyaq?
Ümid ilə sənə qurban dedim
bu canımı mən,
Qəbul eyləmədin, bəri eylə-
mə qəllaq.
Qoşun çəkib, ürəyim eşqin
eylədi təsxir,
Yerini xoş görüb, etdi bu
mülkdə oturaq.
Gözüm piyaləsinin suyu hər
tərəfdən axır,
Nedim, nə çarə edim, vermiri
bu kasə qıraq.
Deyil güləb o kim, dilbəri
üzünə çalar,
Od üstə su səpəri ta ki, yan-
masın afaq.
O qədr ağlamışam, qalma-
yıbdı bir quru yer,
Ki, mən fəraq günü başıma
səpəm torpaq.
Nələr gətirdi mənim başıma
qara zülfün,
Edib qara günümü, başıma
vurar şallaq.
Bu xəstə könlümə bax, zülfü-
nü edib məskən,
Xuda rizası üçün, vurma sən
o zülfə daraq.
Vüsala talib olanlar gerek ola
sırtıq,
Ki yar sındıra başında gündə
əlli çomaq.
Mənim yanımda nə Məcnun?
- Ki, bir dəli oğlan,
Sənin yanında nə Leyli? - Ki,
bir ariq doydacaq.

O, başqa bir şeirində Yar əlindən nə qədər sədəmə yeyib, ahı göylərə çatsa belə, yenə də ona zülm verəndən əl çəkmir. Xalxali yazırdı:

Canım nə qədr sədəmə ye-
yibdir, usanmırı,
Bu vətərdən kənara qaçıb
daldalanmırı.
Yandırdı dağü daşı yanar
ahimin odu,
Bilməm nədən o daş ürəyin
bircə yanmırı?!
Cəllad tək gözün necə qan
qan deyir, gözəl,
Əzbəs ki, qan içib, nə qədər
içsə qanmırı.
Bəxtim məgər görüb yuxu-
sunda cəmalını,
Bais odur, yatıb əbədən heç
oyanmırı.
Yaran, yetişdi göylərə ahım

şərarəsi,
Amma, bu zalımın qızı hərgiz
inanmırı.
Yattım yolunda, bəlkə niga-
rım dönüb baxa,
Ömrüm kimi gəlib keçiri, bir
dayanmırı.
Baqır qoyub başın genə bu
asitanəyə,
Gəldikcə, hey qovulla, bu sırtıq
utanmırı.

Xalxali digər bir şeirində isə eşq yolunda bütün var-dövlətini verdiyini və bundan əsla peşiman olmadığını ifadə etmişdir.

Bu məsəldir kim, "utanmaz
versə hər kim zadını".

O, "Eyləmişəm" adlı qəzəlinde isə artıq eşq məktəbinin məzunu olmasından, onun hər birinə vəqif olmasından bəhs etmişdir. Xalxali yazırdı:

Dili pəjmürdəmi, ta mayili-
cam eyləmişəm,
Özümü daxili-ünvani-üzam
eyləmişəm.
Məktəbi-eşqdə, ta məshəfi-
hüsnün gördüm,
Seyr edib dərşimi bilmərrə

Yar sözündən de, əgər söz desən,
Qeyri bu söz, özgələr əfsanədir.
Qoy dolanım başına pərvanə tək,
Eşq oduna yanmaga pərva nədir?!
Zülfünə könlüm necə tutsun qərar?
Dəstələrin hər biri bir yanədir.
Mən bilirəm kimdi məni öldürən,
Badi-səbadır, biri də şənədir.
Dami-bəla-zülfü-mütərralan,
Quş ürəyim, xali-ruxün danədir.
Mən o qarə gözlərinə aşiqəm,
İşvəsi çox, şivəsi məstanədir.
Ləli-ləbin şərbətini huşiyar -
İçsə, deyər: "Mey nədi, mina nədir?"
Məscidə borküm atalar, gimnənəm,
Məst yeri guşeyi-meyxanədir.

kuhsardır.
Zülfündə min ürək yığışib,
şənə eyləmə,
Şənə dəyər, təkər yarə, çün,
hər nə vardır.
Cəm eyləyib ürəkləri əyyarə
züflərin,
Amma, səbəb nədir ki, özü
tarmadır?
Hüsnündə xal danədi, damını
di tellərin,
Könlüm quşu, cəhət odu çox
biqəradır.
Nisbət verilsə yarə ki, "Əğya-
rə yarıdır",
Bağır, daxi sənə yox bəhs mu

Milli fəlsəfi fikir tariximiz: Məhəmməd Bağır Xalxali

Onun fikrincə, yalnız eşq əhli aşıqla məşuqun halından anlar. O, yazırdı:

Sərvə baxmaz, görsə hər kim
yarımın şümşadını,
Sərvə oxşatmaq onu, bəd-
nam edibdir adını.
Gözlərin cəllad edib bu Xos-
rov-i iqlim-i naz,
Görməsin heç dini kafər bu
şəhin cəlladını!
Ləblərin şəhdini şəkkərdən
uman aqil deyil,
Bilməsə hər kim bunu, bil-
məzdir ağzın dadını.
Xosrovi-eşqin edib məmure-
yi-könlüm xarab,
Bu necə şəhdir ki, məxrübə
edər abadını?!
Çəkmə bica dərđi-sər, qaç,
burda durma, ey rəqib,
Aşınayə baxmayan heç yad
qılmaz yadını.
Badzən çaldım üzünə açdı
şəhla gözlərin,
Mən, o seyde bənzədim: Bi-
dar edə səyyadını!
Eşqinə mən mal-mülkü cani-
ömrüm vermişəm,

tamam eyləmişəm.
Xəbər aldım: "Niyə güllər yı-
xılıbdır bihuş?"
Dedi dildar: "Bu gülşəndə xü-
ram eyləmişəm".
İstəməm çün, səni bir kimsə
görə rüyədə,
Nalə ilə yuxunu xalqa hərəm
eyləmişəm.
Dili-divanəmə yazdım ki, nə
yardır vətənin?
Yazıb ol: "Silsileyi-zülfü ta-
mam eyləmişəm".
Haşə-lilləh ki, ürəklər quşu
tutsun aram,
Xalü zülfün desin ər, danəvü
dam eyləmişəm.
Qoymuşam vadiyi-təslimə
qədəm, ey Bağır,
Qılmışam yaxşı namazımı,
səlam eyləmişəm.

Xalxali yar yolunda hər bir şeyi, hətta məscidi buraxıb meyxanəyə üz tutmağı gözə alan şairlərdəndir. Hər halda "Yar" sözündən başqa sözü əfsanə hesab edən Xalxali üçün divanə olmaq da xoşdur:

Dilbərə bax, gör necə cananədir,
Almağa can işvəsi mərdanədir.

Düş çölə Bağır, nə əcəb yatmışan?
Qoy deyələr: "Bu gədə divanədir".
Xalxaliyə görə əslində Məcnun ilə Leyli bir vəhdətdir, yəni onlar bir-birindən cismən ayrı olub, ruhi baxımdan eyni varlıqdırlar. O, yazırdı:

Şüglüm yetib fəğanə, işim
ahü zardır,
Aşiq olanlara, bəli, rahatlıq
ardır.
Müddətdi firqətin məni qür-
bətdə saxlayıb,
Od saldı canıma, nə yaman
ruzigardır!
Ahım görən, bilir ürəyim od
tutub yanar,
Hər kəs tütün görüb, bilir al-
tında nardır.
Vəsli havası qoymur öləm,
saxlayıb məni,
Dayım gözüm yolunda qalıb,
intizardır.
Bildim ki, zülfü kakiline şənə
vurmusan,
Gördüm nəsim əsəndə səhər
mişkərdır.
Leyli camalını görəli vəhdət
etmişəm,
Məcnun kimi həmişə yerim

qədər,
Hər kəs ki, eşqə allanı, biixti-
yardır.

Xalxalının dünyagörüşünün əsas ifadəsi "Sələbiyyə"də tapmışdır. "Sələbiyyə"dən öyrənirik ki, təbiətdə olduğu kimi, cəmiyyətdə də zorakılıq, zülm, ədalətsizlik, güclülük, yaltaqlıq, qətl və qarət hakimdir. Xalxali təbiətin canlı aləminə müraciət etməklə əxlaqi-fəlsəfi və ictimai-siyasi məsələlərin çoxunu heyvanların dililə bəyan etmişdir. Başqa sözlə, ziddiyyətli dövrdə yaşan Xalxali yaradıcılığında cəmiyyətin önəmli məsələlərini qabartsa da, ancaq ruhani təbəqədən olduğu üçün mülahizələrində bir qədər ehtiyatlı olmuşdur. Bütün hallarda o, "Sələbiyyə"də Türk məsnəvi şerine yeni ictimai-fəlsəfi məzmun və keyfiyyət əşilayaraq, onu yeniləşdirmək, müasirləşdirmək yolunda mühüm addımlar atmışdır. Şübhəsiz, Xalxalının ictimai-fəlsəfi dünyagörüşü yalnız "Sələbiyyə" ilə məhdudlaşmamış, onun digər əsərlərində də öz əksini tapmışdır.